

УДК 340.15:17.022.1] (477)"1743"

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК БАЗОВІ ЦІННОСТІ КОДЕКСУ 1743 РОКУ (ВИБРАНІ АСПЕКТИ)

Х. Моряк-Протопопова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: khrystyna.moryak-protoporova@lnu.edu.ua*

Обґрунтовано, що право та релігія є суспільними регуляторами, їхньою метою є створення правил поведінки людини у соціально неоднорідному суспільстві. Їхні функції до певної міри подібні, а тому їхній взаємний вплив є неминучим (хоча у XXI столітті в Європі він відчувається дедалі менше). У середині XVIII століття вплив релігії на право був особливо відчутними, отож, християнські цінності ставали органічною основою нормативних актів. Відтак, на прикладі Кодексу 1743 року, найдосконалішої і найзагальнішої кодифікації права Гетьманщини, ми спробували виявити деякі християнські цінності, що були покладені авторами кодексу в його основу. У процесі дослідження було з'ясовано, що у Кодексі 1743 року однаковою мірою були захищені найбільш давні християнські цінності, вміщені у Мойсеєвому П'ятикнижжі, так і їх доповнення та видозміни, джерелом яких став Новий Заповіт. Звернуто увагу, що в Кодексі стикалися середньовічна жорстокість і нетерпимість та гуманізм Нового часу.

Ключові слова: Гетьманщина, право, малоросійський, функції, козацький.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2021.73.044>

Сьогодні можна сміливо говорити про те, що право і релігія є певною мірою взаємообумовлені. Це можна пояснити багатьма чинниками, але одним із них завжди буде той факт, що і право, і релігія мають низку спільних функцій, спрямованих на регулювання суспільних відносин та формування ціннісних орієнтирів суспільства. У цьому дослідженні йтиметься про вплив саме християнської релігії на європейське право, історичним зразком якого є «Права, за якими судиться малоросійський народ» (далі – Кодекс 1743 року).

Об'єктом цього дослідження став сам Кодекс 1743 року. Крім того, українські дослідники опублікували низку праць, результати яких збагатили це дослідження. Загалом християнську правову традицію у її співвідношенні з правовою системою і правовою культурою досліджував Д. Вовк [5, с. 64]. Проблематику функцій права та функцій релігії досліджували П. Рабінович, О. Биков. І. Кравцов займався проблемами класифікації правових цінностей, а І. Бойко здійснив дослідження цивільного права за Кодексом 1743 року. Також у своїй роботі ми послуговувалися працями знаних дослідників Кодексу А. Кистяковського, Ю. Шемчушенка, А. Яковлева, внесок яких у популяризацію наших знань про цю визначну пам'ятку історії українського права важко переоцінити. Попри те, що в Україні є низка публікацій, у яких досліджено Кодекс 1743 року, він залишається недослідженим у контексті впливу на нього базових християнських цінностей.

Ця публікація має на меті розпочати наукову дискусію щодо того, які правові та християнські цінності були покладені авторами кодексу в його основу і як вони співвідносилися. Виокремлення тих правових цінностей, що були сформовані під впливом християнства, у сукупності з іншими важливими культурними кодами

сприятиме побудові домінанти української нації, а як наслідок унеможливить розмивання наших кордонів (у широкому розумінні) в глобалізованому світі чи в світі військових загроз.

І право, і релігія у процесі виконання своїх функцій (ідеологічно-виховної, світоглядної) мають на меті формування в суспільстві певних ціннісних орієнтирів. Деякі з них є загальнолюдськими, як, зокрема, добро, справедливість, а деякі можемо вважати притаманними лише праву (наприклад, необмежені права людини, які закінчуються лише там, де починаються права іншої людини) чи лише релігії (наприклад, традиційна сім'я).

Серед видів функцій права (загальних та спеціально-соціальних) професор П. М. Рабінович виділяє гуманістичну, організаторську, комунікативну, орієнтаційну, оцінювальну, ідеологічно-виховну, пізнавальну, закріплюючу, стимулюючу, обмежувальну, витіснювальну та інші [12, с. 98–99]. Своєю чергою О. М. Биков серед інших виділяє такі функції релігії, як світоглядна, компенсаційна, регуляторна, комунікативна, терапевтична, аксіологічна, легітимізуєча та гуманістична [1, с. 4–7]. Поглиблений аналіз цих функцій дає можливість стверджувати, що і право, і релігія у своїх межах встановлюють правила поведінки, спрямовують діяльність людини у напрямку дотримання загальнолюдських правил співжиття. Порівняймо класичні старозавітні біблійні заповіді «Не вбиватимеш» та «Не крастимеш» [2, 2М|20: 13, 15] з відповідними нормами права, вміщеними у кримінальних законах майже усіх держав світу на різних етапах їхнього існування.

Коректне зіставлення функцій права та релігії може викликати дискусію, адже і самі поняття функцій права та функцій релігії потребують сьогодні додаткового дослідження та обґрунтування. Проте очевидним і таким, що не потребує доведення, є факт, що право та релігія як суспільні регулятори розвивалися поруч протягом тисячоліть та зазнавали взаємних впливів. Наприклад, канонічне (церковне) право зазнало значного впливу класичного римського права. Своєю чергою канонічне право вже понад два тисячоліття впливає на світське право в Європі. Якщо сьогодні такий вплив релігії на право є опосередкованим і суттєво обмеженим, що пов'язано зі стрімкими процесами секуляризації останні два століття, то в період Середньовіччя та раннього Нового часу він був дуже відчутним.

Поглиблений аналіз окремих функцій права і релігії виявляє, що і право, і релігія ставлять перед собою мету у той, чи інший спосіб впливати на суспільні відносини, регулювати їх. Одним зі засобів до досягнення такої мети буде формування світогляду, який ґрунтуватиметься на цінностях. Як слушно зауважив І. В. Кравцов: «...розглядати право поза цінностями неможливо. Правові цінності та оцінки, які ми отримуємо зі сфери правосвідомості, мають регулятивне значення для суспільних відносин... На цінності як на об'єкт спрямовується свідомість суб'єкта права, внаслідок чого формуються дозволи і заборони, зобов'язання і відповідальність, інші юридичні інститути. Цінності у праві слід сприймати як шкалу виміру самого права. Можна сказати, що правові цінності корелюють з уявленням про ідеальне у праві та є одночасно і цілями, і засобами його досягнення» [8, с. 51]. Але ж і релігію ми теж не можемо розглядати поза цінностями.

Кодекс 1743 року був створений офіційною кодифікаційною комісією, якій було надано статусу державного органу. Він містив усі ознаки кодифікованого нормативно-правового акту – внутрішню єдність та узгодженість юридичних норм та відповідну структуру [4, с. 5]. Цей кодекс є першою всеохоплюючою кодифікацією чинного на території України вже не середньовічного права, а права ранньомодерного, що постало в Гетьманщині внаслідок національної революції

1648–1676 років [13, с. 36]. Та, незважаючи на значний вплив правових ідей Нового часу, роль християнства в Гетьманщині була дуже значною.

Світоглядні переконання та суспільна ідеологія впливали на роботу кодифікаційної комісії та її кінцевий результат. Окрім того, до складу комісії увійшла низка представників кліру. В історичному дослідженні, яке провів професор О. Кістяківський зазначено, що первинний склад комісії у 1734 році становив 12 осіб (6 представників козацько-сотенної старшини, 5 осіб духовних, 1 представник міщан) плюс голова комісії генеральний суддя І. Борозна [7, с. 12]. Така символічна кількість членів комісії працювала відносно недовго і вже у 1738 році до складу комісії входило 18 осіб: голова – генеральний обозний Я. Лизогуб та ще 11 представників козацької старшини і 6 представників духовенства [7, с. 13–14]. В кінцевій редакції Кодексу 1743 року кількість козацької старшини зменшилася до 11, а духовенство представляло 5 осіб [7, с. 38]. Усього вдалося встановити імена та посади 70 членів кодифікаційної комісії [11, с. XLIX].

Представлений тут поділ членів комісії на осіб мирських та духовних є достатньо умовним, адже в Гетьманщині козацька старшина та духовенство були спорідненими верствами населення і перехід з однієї в іншу був вільним¹. Велика кількість козацької старшини походила з родин священників, а нащадки козацьких та старшинських родів часто ставали священнослужителями. Дослідники історії родів козацької старшини наводять такі приклади: «Шляхтич Іван Янович став сотником ічнянським, а потім священником, був основоположником роду Яновських» [9, с. 109], або «Син полкового судді Івана Берло Андрій пішов у священницьке середовище, став протопопом переяславським» [9, с. 327]. Крім того В. Кривошея слушно вважає, що такий перехід частини козацьких старшинських родів у стан духовенства, що був менш підконтрольний царю (згодом імператору) Росії, можна розглядати, як вияв спротиву царській адміністрації і небажання їй коритись [9, с. 281].

Тож, представники духовенства у комісії, були людьми шанованими і зазвичай мали належний попередній практичний досвід у війську та адмініструванні чи на посадах судді. На той час адміністрація не була відділена від судочинства, а тому військові полковники чи сотники, які очолювали відповідний військовий/адміністративний округ, також здійснювали у ньому і судочинство. Багато з них були людьми високоосвіченим. Наприклад, член комісії архимандрит А. Дубневич одночасно був професором та ректором Київської Академії [14, с. 29].

Таке змішання двох станів козацько-шляхетського та духовного цілком можливо могло призвести до того, що в світських членів комісії погляди на право формувалися під значним впливом християнської релігії, а погляди тих членів комісії, що були представниками церкви, не були аж надто консервативними. Більшість із них були однаково добре обізнані і з чинним державним правом, і з правом церковним.

Кодекс 1743 року був укладений без якогось суттєвого впливу царського уряду. Про це свідчить не тільки склад комісії, а й його джерела², зміст, обставини

¹ До певної межі, оскільки процес хіротонії, під час якої відбувалося посвячення особи в священнослужителі, не був зворотнім.

² Основними джерелами кодексу були збірки магдебурзького права, Статут Великого князівства Литовського 1588 року та звичаєве право (останнє прямо дозволяло використовувати у випадку прогалин у законі). Помітні незначні впливи на кодекс актів гетьманської адміністрації, договорів українських гетьманів з російськими царями та кількох актів російського законодавства, однак посилення на них у кодексі відсутні.

утворення кодифікаційної комісії¹ та подальша доля кодексу. Відомо, що останній з причин політичного характеру не був схвалений царським Сенатом.

Вже фактично третя за порядком стаття Кодексу 1743 року охороняє юридичними засобами найвищі християнські цінності, а саме віру в Бога, як творця та пошану до нього [2, 2М|20: 2–11]. У ній мовилось: «Оскільки Бог по великій милості своїй створив людину по подобі своїй, і по своєму чоловіколюбству до усіх грішників ... улюбленого єдинородного Сина Свого Христа Спасителя його кров'ю викупити зволив, тому належить усім людям, а насамперед кожному без винятку християнину, завжди і всюди віддавати йому всевишньому Творцю і визволителю нашому належні пошани і повагу такі, які тільки його всемогутності та благодаті гідні...»² [11, с. 39]. Порушення цього припису каралося незалежно від форми вини кваліфікованою смертною карою. Від відповідальності за богохульство звільняли осіб, що на момент вчинення злочину були неосудними [детальніше див. 10, с. 66–69], на умові подальшого тримання їх в ізоляції від суспільства. Залежно від важкості карали тілесно чи шельмували, а у деяких випадках і страчували осіб, що дозволяли собі хулити святих, ікони тощо [11, с. 40]. Важким злочином, що карався кваліфікованою смертною карою вважали у Гетьманщині і віровідступництво³. На пом'якшення покарання могли розраховувати особи, що відступили від віри християнської з примусу, у малолітньому віці чи просто були неукраїнками. За умови розкаяння у вчиненому їх «...відсилали до духовного уряду для повчання» [11, с. 40]. Окремо карали єретиків, розкольників, чародіїв і ворожитів, крадіїв церковного майна тощо.

Християнство пронизувало усі сфери публічного та приватного життя Гетьманщини. Особа, що вступала на посаду судді мала присягнути здійснювати свої суддівські обов'язки «...не побоюючись нічиєї помсти і погроз, а лише самого Бога зважаючи на святую правду і совість свою неушкодженою зберігаючи...» [11, с. 117]. Подібні присяги мали скласти возний, межовий та інші чиновники козацької держави. Повіреному (адвокату) за Кодексом 1743 року можна було відмовитися від ведення справи особи, якщо він точно встановив, що поручитель довіряє йому вести аморальну справу [11, с. 122]. Таку позицію авторів кодексу можна пояснити тим, що не можна християнина, у цьому випадку адвоката, примушувати до гріха, допомагати комусь чинити зло.

Наведеними вище прикладами цілком не вичерпуються християнські цінності, що знайшли своє відображення у Кодексі 1743 року. Вони радше можуть ілюструвати дотримання біблійних принципів монотеїзму та охорони святості Бога, передбачених заповідями, що вміщені у Старому Заповіті. Буквальне їхнє виконання та імплементація у норми права християнських держав Середньовіччя у період Нового часу доповнюється іншим джерелом християнської етики – Нагірною проповіддю (Новий Заповіт). У ній переосмислено мораль Старого Заповіту, зроблено акцент не лише на діях людини, а й на її внутрішніх почуваннях. За нею християнину належить бути смиренним, чесним, милосердним, миролюбним, боротися за правду і справедливість [3, Мт|5: 3–12]. Розглядаючи Кодекс під таким кутом зору, можемо наразитися на критику, адже перераховані вище цінності не можуть

¹ Адже саме створення кодифікаційної комісії трактується як результат поступок російського уряду у несприятливий для нього час вимогам гетьманської влади під керівництвом Д. Апостола.

² Тут і далі цитати з Кодексу переклала авторка.

³ Тут буде слушно зауважити, що кримінальнокараним був лише один вид віровідступництва – зречення християнської віри, зречення ж від мусульманства чи від іудаїзму, навпаки, усіляко заохочували.

вважатися притаманними тільки християнству, а цілком справедливо сьогодні вважаються загальнолюдськими цінностями. З такими твердженнями варто частково погодитися, вкрай важко буде довести, що те чи інше положення кодексу було сформоване саме під впливом християнської етики, а не етики загальнолюдської. Однак при цьому нам необхідно пам'ятати, що церква у Середньовіччі впливала майже на усі суспільні процеси і в тому числі на розвиток права, а укладачі кодексу (козацька старшина) в той чи інший спосіб були дотичні до християнської церкви та позиціонували себе як захисники віри християнської. Достатньо лише буде згадати Конституцію П. Орлика 1710 року, що починається словами: «В ім'я Отця і Сина і Святого Духа, Бога в Трійці Святій славім його» і в преамбулі до якої зазначено, що «незбагненний та неосяжний у правосудді своєму Бог... народ козацький з-під тяжкого на той час панування польського звільнити, висунув захисника святої православної віри, прав Вітчизни та стародавніх вольностей військових – звитяжного і хороброго гетьмана Богдана Хмельницького... «і далі «...Не є тасмницею, що славної пам'яті гетьман Богдан Хмельницький з Військом Запорізьким повстав і розпочав праведну війну проти Речі Посполитої Польської за права та вольності військові, але насамперед за віру святу православну...» [6]. Отож, зважаючи на історичну епоху, персональний склад комісії та традиційні тогочасні уявлення, ми можемо стверджувати, що ті цінності, про які ми напишемо далі, для козацької старшини та кліру Гетьманщини (до яких належали автори кодексу) були саме християнськими.

Стосовно чесності та справедливості, то ними пронизані усі глави кодексу, присвячені процесуальному праву. І судді, і сторони у процесі, і свідки мали не тільки давати чесні свідчення, а взагалі бути людьми порядними з належною репутацією. Від цього залежав результат розгляду справи, а часто й сама можливість брати участь у процесі.

Достатньо повно у Кодексі представлено таку християнську цінність, як милосердя. У злочинах проти особи, в тому числі і вбивстві, чи проти її власності¹ допускали, що вона має право, керуючись «християнською незлопам'ятністю» примиритися з винуватим і не подавати позовної заяви [11, с. 117]. Якщо ж заяву вже було подано, то у більшості таких випадків потерпілий, керуючись милосердям, мав право з дозволу суду примиритися з винуватим, або не наполягати на смертній карі для винуватого, за винятком умисних важких злочинів (наприклад, розбій поєднаний з убивством). Так і в Біблії написано: «Мирися з твоїм противником швидко, коли ти з ним ще у дорозі, щоб противник часом не віддав тебе судді, а суддя возному, щоб тебе не вкинули у темницю» [3, Мт|5: 25].

Такі прояви милосердя у Кодексі 1743 року сусідили поруч із старозавітним принципом таліону, вміщеному у Мойсеевому П'ятикнижжі: «А коли буде яка шкода, то даси життя за життя, око за око, зуба за зуба, руку за руку, ногу за ногу, опік за опік, рану за рану, синяка з синяка» [2, 2М|21: 23–25]. Так, за умисне вбивство однієї особи групою осіб смертю карали лише організатора, однак у випадку, коли організатор був один, а убитих кілька, то до смерті засуджували, ще кількох осіб, яких він взяв собі за помічників. Кількість жертв злочину і кількість засуджених до страти мала бути рівною [11, с. 356].

Для судді милосердя не вважали чеснотою, від нього вимагали справедливості, але у виняткових випадках він міг призначати покарання м'якше, ніж це

¹ Ці категорії справ тоді вважали приватними і розгляд справи у суді був можливий лише за умови подання позовної заяви з боку потерпілого.

передбачалося законом. Одним із таких випадків було вчинення дрібної крадіжки від «...скрути великого голоду чи від легковажності, що в малолітстві буває, чи якогось іншого випадку, як, наприклад, з намовляння чого трапляється, по п'яні...» [11, с. 430].

Суддя міг прийняти рішення про допит підозрілих осіб під тортурами, але таке рішення треба було приймати лише в крайньому випадку, бо відомо «...який тяжкий гріх є під прикриттям права людину несправедливо згубити, чи здоров'я позбавити, чи честі лишити і тому слід добре поміркувати, кого і в яких справах звинуваченого чи підозрюваного слід взяти на допит чи на муки, а кого від цього звільнити, бачучи над собою праведного суддю над усіма Бога і його страшного суду боючись, щоб невинна кров на їхніх руках знайдена була і помста Божа за несправедливість не настала...» [11, с. 437–438]. Зважившись на призначення тортур, суддя мав врахувати вік, стать, стан здоров'я відданого на тортури і пам'ятати що він швидше «...милосердний суддя, а не мучитель, пам'ятати, що і сам є людиною» [11, с. 444].

Засуджений до смертної кари мав право безперешкодно спілкуватися з друзями, а особливо з духовними наставниками. Останні мали домогтися щирого покаяння злочинця, не допустити його відчаю та зневіри у Божому милосерді, переконати, що гріхи його будуть прощені [11, с. 449]. Засудженому до страти забороняли давати хмільні напої, щоб через сп'яніння не позбавити його повноцінного розкаяння, а разом із ним і надії на життя вічне [11, с. 450].

Проявом милосердя з боку законодавця була заборона опікунам забирати дітей від матері-марнотратниці до їхнього повноліття, адже часто це була жінка, яка просто не вміла правильно управляти маєтком покійного чоловіка [11, с. 205].

Знаходимо елементи такої християнської цінності, як милосердя і в нормах, що регулювали цивільні правовідносини. Так, за загальним правилом, відчужувати родові землі забороняли, виняток становили землі відчужені з метою будівництва там храму, шпиталю, школи чи чогось, що могло б піти на користь церкві чи народу [11, с. 246]. Забороняли відчужувати рухоме (речі культу) і нерухоме церковне майно, однак така заборона не стосувалася продажу церковного майна з метою викупу невільників чи порятунку людей від голоду [11, с. 247].

Справедливість простежуємо у положеннях, що регулювали договір дарування. Прояв невдячності обдарованого до дарувальника був єдиною підставою для його розірвання та повернення подарованого майна дарувальнику. Під невдячністю розуміли якщо б обдарований щодо дарувальника вчинив будь-який злочин із застосуванням сили (так звані гвалти), покалічив чи збездістив його, важко образив, заподіяв великі збитки. В цьому випадку можемо говорити про те, що негативні наслідки для обдарованого наставали не тільки за вказані діяння, а й лише за замах на них. Дарувальнику варто було лише довести, що обдарований «хотів» перелічені вище дії вчинити [11, с. 258].

Миролюбство мала на меті забезпечити заборону азартних ігор (карти, гра в кості тощо), бо через них «...трапляються бійки, побої, а часом і вбивства, багато ж гравців програючи свої, батьківські та позичені гроші та маєтки, до крайньої нужди доходять...» [11, с. 276]. Професійних гравців прирівнювали до професійних злочинців, які забирали в інших майно у такий спосіб, адже не могли це зробити шляхом крадіжки чи насильства [11, с. 276].

Смирненість та послух найкраще можна проілюструвати на прикладі приписів, які регулювали шлюбно-сімейні відносини. Наприклад, діти, які вийшли з-під батьківської влади, і, які відповідно до чинного тоді законодавства вже не могли

претендувати на спадщину, були зобов'язані годувати та забезпечувати збіднілих батьків, а також шанувати та коритись їм як цього вимагає «...природне право під загрозою покарання...» [11, с. 239]. Більше того, побиття чи поранення батька або матері карали відрубанням голови. Однак «...якби син чи дочка, не пам'ятаючи про Бога і не боячись його страшного суду, батька чи матір свою, навмисно по злобі чи у гніві насмерть вбили чи якимось способом когось з них умертвили, такого сина чи дочку за таке тяжке закону Божого і природного закону порушення, жорстокою смертю покарати...» [11, с. 352].

Детальне ознайомлення з досліджуваною пам'яткою права дає підстави зробити висновки, що положення канонічного права разом із християнськими цінностями, що там містились, увійшли до Кодексу 1743 року не випадково. Тож ми можемо говорити про прямі впливи християнської ідеології на право Гетьманщини (хоча посилань на джерела канонічного права у Кодексі 1743 року ми не знайдемо). Склад комісії та світоглядні орієнтири козацтва вказують на збереження традиційної спрямованості тогочасного права на зміцнення християнства (православного обряду) як пануючої релігії у державі.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що у межах цієї статті порушено лише декілька суттєвих, на наш погляд, аспектів дослідження впливу християнства на Кодекс 1743 року. Безумовно, ця тема потребує подальшої розробки, так само як і осмислення християнської правової традиції у цілому. Подальше її обговорення допоможе охарактеризувати та зрозуміти весь комплекс можливих впливів християнства на право.

Список використаних джерел

1. Биков О. М. До питання функціональності релігії: теоретико-правова оцінка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 14 (1). С. 4–7.
2. Біблія 1 (Старий Заповіт).
3. Біблія 2 (Новий Заповіт).
4. Бойко І. Й. Цивільне право Гетьманщини за Кодексом 1743 року : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Львів: держ. ун-т ім. І. Франка. Львів, 1999. 17 с.
5. Вовк Д. Християнська правова традиція як категорія теорії права / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. Самоврядування ; наук. ред. О. В. Петришин. Харків : Юрайт, 2013. 64 с. (Серія «Наукові доповіді» ; вип. 5).
6. Моряк-Протопопова Х. Інститут неосудності у «Правах за якими судиться малоросійський народ. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2018 р.)* : у 2-х ч. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2018. Ч. 1. С. 66–69.
7. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін Затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьманат Підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 20.09.2021).
8. Кистяковский А. Ф. Права, по которым судится малороссийский народ, Высочайшим всепресветлейшия, державнейшия Великия Государыни Императрицы Елисавет Петровны, Самодержицы Всероссийския, Её императорского священнейшего Величества повелением, из трех книг, а именно: Статута Литовского, Зерцала Саксонского и

- приложенных при том двух прав, такожде из книги Порядка, по переводе из полского и латинского языков на российский диалект в едину книгу сведенные, в граде Глухове, лета от рождества Христова 1743 года. Киев : Университетская Типография (И. И. Завадского), 1879. 1063 с.
9. Кравцов І. В. Класифікація правових цінностей та її значення для правової теорії і практики. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 51–55.
  10. Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини. Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 452 с.
  11. Права, за якими судиться малоросійський народ / відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко ; упоряд. та авт. нарису К. А. Вислобоков ; ред. кол.: О. М. Мироненко (голова), К. А. Вислобоков (відп. секретар), І. Б. Усенко, В. В. Цветков, Ю. С. Шемшученко. НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1997. 548 с.
  12. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 9-те, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.
  13. Шевчук Л. Українська національна революція XVII ст. в загальноєвропейському контексті: світоглядні витоки. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2021. Вип. 72. С. 35–46.
  14. Яковлів А. І. Т. 159 : Український Кодекс 1743 року «Права, по которим судиться малоросійський народ»: його історія, джерела та систематичний виклад змісту. Мюнхен : Заграв, 1949. 210 с.

References

1. Bykov, O. M. (2015). Do pytannia funktsional'nosti religii: teoretyko-pravova otsinka. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia : Yurysprudentsiia*, 14 (1), 4–7.
2. *Bibliia 1* (Staryj Zapovit).
3. *Bibliia 2* (Novyj Zapovit).
4. Bojko, I. J. (1999). *Tsyvil'ne pravo Het'manshyny za Kodeksom 1743 roku : avtoref. dys....* kand. iuryd. nauk : 12.00.01. L'viv. derzh. un-t im. I. Franka. L'viv.
5. Vovk, D. (2013). *Khrystians'ka pravova tradytsiia iak katehoriia teorii prava*. Nats. akad. prav. nauk Ukrainy, NDI derzh. bud-va ta mists. Samovriaduvannia ; nauk. red. O. V. Petryshyn. Kharkiv : Yurajt. (Seriiia «Naukovi dopovidi» ; vyp. 5).
6. Moriak-Protopopova, Kh. (2018). Instytut neosudnosti u «Pravakh za iakymy sudyt'sia malorosij'skij narod. *Problemy derzhavotvorennia i zakhystu prav liudyny v Ukraini: materialy XXIV zvitnoi nauково-praktychnoi konferentsii (7–8 liutoho 2018 r.)*: u 2-okh ch. L'viv: Yurydychnyj fakul'tet L'viv'skoho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka, Ch. 1, 66–69.
7. *Dohovory i postanovy prav i svobod vijs'kovykh mizh Yasnovel'mozhnyim Joho Mylosti panom Pylypom Orlykom, novoobranym het'manom Vijs'ka Zaporiz'koho, i mizh heneral'nymy osobamy, polkovnykamy i tym zhe Vijs'kom Zaporiz'kym z povnoiu zghodoiu z obokh storin Zatverdzeni pry vil'nomu obranni formal'noiu prysiahoiu vid toho zh Yasnovel'mozhnoho Het'manat Pidtverdzeni 5 kvitnia 1710 roku vid Rizdva Khrystovoho*. Retrieved from <http://gska2.rada.gov.ua/site/tsonst/istoriia/1710.html>
8. Kystiakovskyj, A. F. (1879). *Prava, po kotorym sudyt'sia malorossyjskij narod, Vysochajshym vsepresvetlejshyia, derzhavnejshyia Velykyia Hosudaryny Ymperatrytsy Elysavet Petrovny, Samoderzhytsy Vserossyjskyia, Eio ymperatorskoho sviaschennejshoho Velychestva povelenyem, yz trekh knykh, a ymenno: Statuta Lytovskoho, Zertsala Saksonskoho y prylozhennykh pry tom dvukh prav, takozhde yz knyhy Poriadka, po perevode yz polskoho y*

- latynskoho iazykov na rossyjskij dyalekt v edynu knyhu svedennye, v hrade Hlukhove, leta ot rozhdestva Khrystova 1743 hoda.* Kyev: Unyversytetskaia Typohrafiya (Y. Y. Zavadskoho).
9. Kravtsov, I. V. (2017). Klasyfikatsiia pravovykh tsinnostej ta ii znachennia dlia pravovoi teorii i praktyky. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*, 200, 51–55.
  10. Kryvosheia, V. V. (2008). *Kozats'ka elita Het'manschyny*. Kyiv: IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 452.
  11. *Prava, za iakymy sudyt'sia malorosijs'kyj narod* (1997) / Vidp. red. ta avt.peredm. Yu. S. Shemshuchenko; Uporiadn. ta avt. narysu K. A. Vyslobokov; Red. kol.: O. M. Myronenko (holova), K. A. Vyslobokov (vidp. sekretar), I. B. Usenko, V. V. Tsvietkov, Yu. S. Shemshuchenko. NAN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im V. M. Korets'koho; Instytut ukrains'koi arkhoehrafiï ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevs'koho. Kyiv.
  12. Rabinovych, P. M. (2007). *Osnovy zahal'noi teorii prava ta derzhavy* : Navch. Posibnyk. Vyd. 9-e, zi zminyamy. L'viv: Kraj.
  13. Shevchuk, L. (2021). Ukrains'ka natsional'na revoliutsiia XVII st. v zahal'noievropejs'komu konteksti: svitohliadni vytoky. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriia iurydychna*, 72, 35–46.
  14. Yakovliv, A. I. (1949). T. 159 : *Ukrains'kyj Kodeks 1743 roku «Prava, po kotorym sudytsia malorossyjskij narod»: joho istoriia, dzherela ta systematychnyj vyklad zmistu*. Miunkhen: Zahrava.

CHRISTIAN VALUES AS BASIC VALUES OF 1743 CODE (SELECTED ASPECTS)

H. Moryak-Protopopova

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: khrystyna.moryak-protopopova@lnu.edu.ua*

The article presents justifications that law and religion are social regulators which aim is to create rules of human behavior in a socially heterogeneous society. Their functions are, to some extent, similar and, consequently, mutual influence of law on religion and religion on law is inevitable (however, it is felt less and less in Europe in 21st century). In the middle of the 18th century the influence of religion on law was especially noticeable and, as a result, Christian values became the basis of normative acts. Thus, we have tried to identify some Christian values implemented as a basis for 1743 Code, the most perfect and general law codification of Hetmanate.

Detailed studying of the legal document under analysis allowed us to conclude that provisions of canon law with Christian values in it were included into the 1743 Code not by accident. The combination of two states in the Hetmanate, Cossack-noble and clerical, could have led to the fact that secular commission members' views were formed under a significant influence of Christianity, whereas church representatives' views were less conservative. Most of them were knowledgeable at current state and canonical law. Thus, there is the evidence of direct influence of Christianity on the Hetmanate right (in spite no references to the sources of canon law in 1743 Code). The composition of the committee and Cossacks' worldviews indicate preservation of traditional inclination of contemporary law to strengthen Christianity (Orthodox rite) as a dominant religion in the state. It has been proved that, taking into consideration historical period, composition of the committee and traditional contemporary ideas, values mentioned in the article were Christian ones for Cossacks officers and clergy of the Hetmanate (including authors of the Code).

It has been revealed that 1743 Code equally protected the oldest Christian values contained in Moses Pentateuch as well as their additions and modifications whose source was the New Testament. It has been noted that medieval cruelty and intolerance confronted New Age humanism in the Code.

The topic under study needs both further investigation and comprehension of the Christian legal tradition in general. Its further exploration will allow to characterize and understand the whole complex of possible impacts of Christianity on law, namely law of the Hetmanate.

Keywords: Hetmanate, law, little Russian, functions, Cossack.

*Стаття: надійшла до редакції 17.10.2021
прийнята до друку 16.11.2021*